

psychological mechanism for regulating the conduct of child, the possibility of purposeful influence on communicative skills formation of adolescents in the environment of boarding school are also characterized in the article.

Key words: communication, adolescents, communicative skills, methods of socio-pedagogical work in the process of formation of communicative skills of teenagers, boarding school.

УДК: 37.01:316.61-057.36

Гедзур А. С.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті здійснено аналіз особливостей соціалізації в умовах військової строкової служби в Збройних силах України та проаналізовано основні наукові підходи до трактування процесу соціалізації. Під час соціалізації формується особистість військовослужбовців строкової служби, відбувається їх адаптація до військових вимог, що визначають специфіку військової служби. Від ступеню соціалізації військовослужбовців строкової служби залежить їх орієнтація на поведінку. Охарактеризовано фактори соціалізуючого впливу військового середовища на особистість військовослужбовця строкової служби.

Ключові слова: соціалізація у Збройних силах України, військовослужбовець строкової служби, механізми соціалізації, соціальне військове середовище.

Актуальність дослідження обумовлюється зміною характеру військової діяльності, обумовленого модифікацією загроз, небезпек і ризиків в військовій сфері. Порівняно з традиційним характером цієї діяльності сьогодні вона вимагає від своїх суб'єктів не просто високого професіоналізму, але і принципово нових якостей: організаторських, управлінських, комунікативних, морально-етичних і інших. При цьому базовою складовою ефективною військової діяльності є професійні якості особи військовослужбовця строкової служби.

Збройні сили України, як інститут держави, посідають особливе місце в її механізмі. Специфіка призначення і діяльності Збройних сил, високі психологічні та фізичні навантаження під час військової служби, підвищене почуття обов'язку перед державою та інші чинники сприяють виокремленню військовослужбовців в окрему соціальну спільноту. Військова служба є державною службою особливого характеру, суть якої полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни. Строкову військову службу громадяни України проходять відповідно до законів України у Збройних Силах України та інших військових формуваннях з метою здобуття військово-облікової спеціальності, набуття практичних навичок і умінь для збройного захисту Вітчизни.

Слід зазначити, що Збройні сили України мають потужні можливості для перетворення в ефективно діючий інститут соціалізації особи в порівнянні з іншими військовими відомствами. Досвід інституційного реформування ЗСУ і її соціалізуючого впливу на особу може бути використаний іншими інститутами і компонентами державної служби України, зокрема спеціалізованої. Проте це не означає, що процес інституційного оформлення Збройних сил України остаточно завершений, а соціалізація особи військовослужбовця здійснюється і далі здійснюватиметься без проблем. Тому метою нашої статті є проблема соціалізації військовослужбовців строкової служби у збройних силах України.

Аналіз широкого аспекту наукових досліджень останніх років свідчить про зростання інтересу до даної проблеми. Зокрема, деякі питання, що стосуються впливу соціального середовища на формування особистості молодшої людини, розкрито у працях М. Бондаренка, Р. Вайноли, М. Іщенка, А. Капської, Л. Міщик та ін; характеристика процесу соціалізації як системи, розробка основ її теорії простежується у працях Н. Лавриченко, О. Балакіревої, Н. Голованової, В. Ільїна та інші.

Термін «соціалізація» (від лат. *socialis* – соціальний) було введено французьким соціологом і філософом Е. Дюркгеймом для позначення процесу розвитку соціальної природи людини [1, с. 67]. Людина приходить у цей світ і вже застає такі, що склалися до неї соціальні (зокрема, правові) ролі, державу, законодавство, сталі соціальні відносини. «Щоб стати особою, вона повинна їх інтеріоризувати: не просто дізнатися про їх існування з підручників, але навчитися на особистому досвіді їх «грати» [2, с. 340].

Існує безліч різних трактувань процесу соціалізації. Французький соціолог Г. Тард вважав, що в основі соціалізації лежить принцип наслідування. Американський соціолог Т. Парсонс вбачав у ньому процес інтерналізації суспільних норм, вбирання інформації про значущих інших. Американський соціолог Дж. Смелзер зазначав, що «соціалізація – це досвід, якого набули люди, і цінності, що усвідомлені ними, і які потрібні для їх соціальних ролей» [3, с. 202]. Нині соціалізація розглядається як «процес засвоєння і подальшого розвитку індивідом соціально-культурного досвіду – трудових навичок, знань, норм, цінностей, традицій, що накопичуються і передаються від покоління до покоління, процес включення індивіда до системи суспільних відносин і формування у нього соціальних якостей» [4, с. 441].

Соціалізація дає людині можливість взаємодіяти з іншими людьми, а також сприяє передачі досвіду від покоління до покоління. На теоретичному рівні виокремлюють механізми соціалізації, під якими розуміють сукупність соціальних процесів, що забезпечують функціонування соціалізаційного процесу. До їх числа належать: а) «соціальна адаптація (від лат. *adoption* – пристосування) – процес освоєння індивідом соціальних ролей у соціальній організації, тобто організації взаємодій з іншими індивідами; б) ідентифікація (від лат. *identificare* – ототожнення) – процес фіксації, визначення індивідом усвідомленого і прийнятого сенсу його позиції в соціальному просторі; в) інтеріоризація (від лат. *interior* – внутрішній) – процес засвоєння соціальних ролей, тобто перенесення соціальних норм і цінностей у внутрішню нормативно-ціннісну структуру особи;

г) цілеспрямованість – процес цілеорієнтації індивіда, а також напрацювання цілей і стратегії їх досягнення в соціальному просторі» [5, с. 180]. У процесі соціалізації індивід постійно оволодіває новим соціальним статусом і засвоює тотожно їм соціальні ролі, що є необхідною умовою його успішного функціонування в суспільстві.

Важливу роль у процесі соціалізації особистості, в тому числі і професійної, відіграють економічні інститути суспільства, оскільки соціальні цінності за своєю специфічною формою спрямовані на забезпечення загального блага, на всебічний розвиток особистості, створення всього необхідного для життя людини, як головної цінності і мети розвитку.

Вивчаючи соціалізаційний феномен, слід усвідомити, що соціалізація, як багатогранне і складне явище, давно вийшла за рамки однієї науки і отримала міждисциплінарний статус. Приступаючи до вивчення цього феномена, слід дотримуватись комплексного, міждисциплінарного підходу, оскільки лише в цьому випадку можуть бути отримані об'єктивні, науково-значущі результати.

Соціальна зумовленість особистості військовослужбовця строкової служби нерозривно пов'язана з активним засвоєнням нею дійсності, з її роллю у відтворенні та створенні суспільних відносин. Це засвоєння визначає певне ставлення військовослужбовця до світу, що є специфічною формою буття суспільних відносин. Вплив соціальної дійсності на особистість здійснюється через формування її відносин, зокрема, й їх суб'єктивного аспекту. Цей вплив визначає зміст, тип, характер і рівень усвідомлення ставлення військовослужбовця до наявної реальності. Армійська служба – це життєдіяльність в особливих, екстремальних, порівняно із звичайним життям, умовах існування. Вона проходить зі значними соціальними, матеріальними, правовими, часовими, просторовими, фізіологічними та іншими обмеженнями, має свої особливості, які значною мірою визначають структуру діяльності особистості. Найважливішим аспектом дослідження процесу соціалізації особистості в умовах військової служби є розуміння того, що військовослужбовці розглядаються як специфічна соціально-професійна група суспільства, яка виступає одним із елементів його соціально-професійної підструктури.

Проблема впливу об'єктивно специфічного військового середовища на безперервний процес соціального розвитку особистості набуває особливого значення, оскільки перехід на контрактну основу комплектування української армії є доволі тривалим. Нині близько 70% солдатів і сержантів – військовослужбовці строкової служби, які потрапили до війська здебільшого не за бажанням, а за вимогою військового обов'язку. Крім того, погіршуються показники морально-ділових якостей і стану здоров'я юнаків, які підлягають призову на строкову військову службу. За даними Науково-дослідного інституту проблем військової медицини серед молодого поповнення близько 4% є наркоманами, 30% вживали наркотики, 51% регулярно вживали спиртні напої. За останні п'ять років зменшилася кількість призовників, які мають середню освіту з 82,8% до 64%.

Вплив дезорганізуючих чинників на процес соціалізації військовослужбовців строкової служби спонукає до суттєвої соціально-

педагогічної протидії – створення адекватних умов, здатних оптимізувати процес соціальної адаптації військовослужбовців строкової служби Збройних сил України, покращити їх післяслужбове становище, забезпечити їх входження в суспільство.

На підставі аналізу проблеми вважаємо за доцільне сказати, що процес соціалізації військовослужбовця строкової служби не обмежується рамками військового середовища. Військовий глибоко та органічно включений у систему суспільних відносин. Він розглядається як особистість, котра функціонує в системі відносин та діяльності всього суспільства, хоча ця діяльність має і суто специфічні риси. Такий підхід детермінується тим, що Збройні сили як інститут політичної системи держави діалектично взаємопов'язані з матеріальним та духовним життям суспільства, яке, в свою чергу, зумовлює їх соціальний характер, склад та функції. Отже, соціалізація військовослужбовця строкової служби не може розглядатись лише в межах військового середовища.

У процесі соціалізації формується особистість військовослужбовця, відбувається його адаптація до нормативних вимог, що визначають умови й особливості військового життя. Адаптація до умов військової служби майбутніх офіцерів Збройних сил України здійснюється у вищих військових навчальних закладах і у військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України. Особливості соціалізації військовослужбовців строкової служби зумовлені особливостями організації спільної діяльності і спілкування в освітньому, культурному середовищі військових частин, що моделюють форми взаємодії у Збройних силах. Специфічними є й умови для формування особистісних сенсів, що визначають ставлення індивіда до світу, соціальної позиції, правових цінностей, самосвідомості, ціннісно-сміслового ядра світогляду тощо. На цьому етапі правової соціалізації відбуваються орієнтація військовослужбовця у соціальному просторі як військовослужбовця, відбувається його підготовка до служби як офіцера Збройних сил України. Військовослужбовець строкової служби проходить і засвоює певні статуси: учень, підлеглий, днювальний, вартовий, командир підрозділу тощо. Засвоєння цих статусів, прийняття військовоправових цінностей як власних сприяє формуванню особливого шару військової культури.

Соціалізація військовослужбовців строкової служби характеризується вимогою цілісного й комплексного засвоєння і відтворення правового, соціально-професійного і культурного досвіду, що забезпечує їм адаптацію до умов мікро- і макросоціуму, що змінюється, іноді з діаметрально протилежними ціннісними орієнтирами і нерідко з прихованою ворожістю.

В умовах військової служби часто відбувається не поступальна соціалізація, а ресоціалізація індивіда, тобто засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість колишніх, недостатньо засвоєних або застарілих. До чинників ресоціалізації в екстремальних умовах (за Ірвінгом Гоффманом) прийнято зараховувати такі: «ізоляція (фізична або географічна) від зовнішнього світу; постійне спілкування з одними і тими ж людьми, з якими індивід працює, відпочиває, спить; втрата колишньої ідентифікації, яка відбувається через ритуал переодягання (зміна форми одягу); перейменування, заміна старого імені на

«ідентифікаційний номер» (чи, наприклад, військове звання: рядовий, сержант, курсант) й отримання статусу: військовослужбовець, зміна старої обстановки на нову, знеособлену; відвикання від старих звичок, звичаїв і звикання до нових; втрата свободи дій» [5, с. 184].

Слід зазначити, що соціалізація може мати і свою протилежність. Якщо сутність процесу соціалізації загалом підходить для засвоєння особистістю соціальних норм, цінностей, ролей, що схвалюються суспільством і спрямованих на його стабілізацію і нормальне функціонування, то категорія «асоціалізація» означає процес засвоєння індивідом певних антигромадських, асоціальних норм, принципів, негативних ролей, установок, стереотипів поведінки, які об'єктивно призводять до деформації громадських зв'язків, до дестабілізації суспільства [2, с. 55].

За даними соціологічних досліджень, однієї з найгостріших проблем, що турбують військовослужбовців строкової служби, є низький престиж військової служби в сучасному суспільстві. Продовжує знижуватися мотивація добросовісного виконання військового обов'язку всіма категоріями військовослужбовців. Наростають процеси внутрішнього відчуження значної частини офіцерського складу від належності до військової організації держави, до військової служби і пошук інших способів і форм життєдіяльності - 84% респондентів в ході проведеного дослідження відзначили, що падіння престижу військової служби є найзначнішим чинником, що негативно впливає на морально-психологічні якості військовослужбовця строкової служби і процес їх формування [5].

Необхідно підкреслити, що подальший розвиток сучасної соціально-педагогічної теорії йде не в руслі створення єдиної парадигми, а в руслі пошуку нових інтерпретацій соціалізації.

Аналіз підходів і визначень суті соціалізації у межах різних напрямів, які відображають її специфіку, стали для нас підґрунтям для розв'язання дослідницьких завдань і дозволили розкрити суть соціалізації в сучасних умовах, а також виявити особливості соціалізації такої соціальної групи, як військовослужбовці строкової служби в ЗСУ.

Дія асоціальних чинників впливу на свідомість і поведінку військовослужбовців строкової служби веде до несумлінного ставлення до професійних обов'язків, звільнення з лав Збройних сил України, сприяє розвитку правових аномалій, підсилює ризики неправомірної поведінки, знижує рівень правової культури.

Військовослужбовець строкової служби включається в нові мікро- і макро-групи, освоює нові соціальні ролі і правові статуси (командир, начальник, фахівець, інженер, педагог, службова особа караулу та добового наряду тощо). Підсумком соціалізації військовослужбовця строкової служби є формування специфічних особистих якостей, необхідних для повноцінного виконання ним обов'язків, пов'язаних із забезпеченням захисту держави.

На думку С. Назаренка, до таких якостей належать:

1) «загально соціальні якості: людяність, справедливість, патріотизм; комунікабельність, доброта, чуйність, соціальна творча активність тощо;

- 2) військово-професійні якості: військова майстерність, кваліфікація, компетентність тощо;
- 3) військово-політичні якості: громадянськість, державність, дисциплінованість тощо;
- 4) моральні якості: честь офіцера, добросовісне виконання військового обов'язку, бойове братерство, військове товариство тощо;
- 5) психологічні якості: витримка, характер, цілеспрямованість, воля, самостійність тощо;
- 6) фізичні якості: сила, витривалість, реакція тощо» [5, с. 182]. Від рівня оволодіння цими якостями залежить професіоналізм офіцера, стан його загальної і правової культури.

У спільній діяльності виробляються загальні погляди на життя, складається громадська думка. Вступаючи у вже існуючий колектив, людина стикається зі сформованим морально-психологічним кліматом, з певними соціальними установками і навіть якщо вона і не сприймає їх, то не зважати на їх існування не може.

Помітною силою впливу на професійну соціалізацію є військовий колектив, бо людина не може нормально існувати поза спілкуванням. Відчуття належності до якоїсь групи, як говорять учені [2; 6], ідентифікації з нею, настільки важливо для особи, що необхідно забезпечити «єднання», багато в чому визначає її поведінку. Для неї дуже важливо позитивне відношення оточуючих. Вона (особа) часом навіть непомітно для себе стає на позиції колективу, погоджується з ними, вважає для себе єдиними.

Ми поділяємо думку С. Корольова про те, що «найбільш актуальними негативними соціальними факторами військового середовища є:

- посилення суперечностей між обов'язками військовослужбовця ЗС і його правами як громадянина;
- зменшення престижності військової служби у ЗС;
- зниження рівня життя військовослужбовців ЗС» [1, с. 78].

Соціальне військове мікросередовище є «безпосереднім соціальним оточенням молодого солдата (командування військової частини, працівники відділу виховної та соціально-психологічної роботи, військовий колектив у цілому тощо) і здійснює вирішальний вплив на діяльність, поведінку і спілкування військового, на його функціонування і розвиток у цілому» [4, с. 83].

Соціалізація як процес, який спрямований на становлення особистості, змістовно має два плани:

- 1) широкі соціальні впливи, недостатньо організовані і контрольовані (впливи засобів масової інформації, традицій регіону, навчального закладу, сім'ї);
- 2) спонтанні прояви, помітні лише за їхніми результатами в соціальному становленні (зміна стосунків, зміна оцінок, поглядів, суджень, вияв їх відмінності, спрямованості офіційного виховання).

У результаті аналізу наукових досліджень соціалізацію військовослужбовців строкової служби можна визначити як цілісне й комплексне засвоєння і відтворення правового, соціально-професійного і культурного досвіду,

що забезпечує військовослужбовцям адаптацію до умов військової служби, сприяє формуванню їх військової культури.

Використана література:

1. Соціально-психологічні засади професійного спілкування офіцерів: Навч. посіб. для курсантів / А.М. Богуш, О.В. Мазурік, В.І. Паламарчук, С.К. Хаджирадева. – Одеса: ОІСВ, 1998. – 88 с.
2. Культурологія: Учеб. посіб. / [Г.В. Драч, В.Е. Давидович, А.Н. Ерыгин и др.]; под ред. проф. Г.В. Драча. – М. : Альфа-М, 2003. – 432 с.
3. Назаренко С.В. Соціологія: Учеб. посіб. – СПб. : Питер, 2009. – 496 с.
4. Харчев А.Г. Соціологія виховання. – М. : Политиздат, 1990. – 394 с.
5. Чернавин Ю.А. Соціальний статус військовослужбовця (соціально-філософська концепція). – М. : ВУ, 1997. – С. 53–56.
6. Шахов А.Н. Демократизація військової життя / А.Н. Шахов, М.Н. Шахов. – М. : Воениздат, 1990. – 142 с.

ГЕДЗУР АНАСТАСИЯ СЕРГЕЕВНА. Соціалізація військовослужбовців строкової служби в Збройних силах України як педагогічна проблема.

В статті проведено аналіз особливостей соціалізації в умовах строкової служби в Збройних силах України і проаналізовані основні наукові підходи до трактування процесу соціалізації. В ході соціалізації формується особистість військовослужбовців строкової служби, відбувається їх адаптація до вимог військових дій, що визначає специфіку військової служби. Від ступеня соціалізації військовослужбовців строкової служби залежить їх поведінка. Характеризовані фактори соціалізуючого впливу військової середовища на особистість військовослужбовця строкової служби.

Ключові слова: соціалізація в Збройних силах України, військовослужбовців строкової служби, механізми соціалізації, соціальна військова середовище.

HEDZUR ANASTASIYA. Socialization conscripts in the Armed forces as a pedagogical problem in Ukraine.

The article analyzes the characteristics of socialization in terms of military conscripts in the Armed Forces of Ukraine and analyzed the basic scientific approaches to the interpretation of the socialization process. During the socialization emerging personality conscripts, is their adaptation to military requirements, defining the specifics of military service. The degree of socialization conscripts depends on their orientation behavior. Characterized socialization factors influence the military environment on the individual conscripts.

Keywords: socialization in the Armed Forces of Ukraine, military conscripts, mechanisms of socialization, military social environment.